YANGI O‘ZBEKISTON SHAROITIDA MA’NAVIY MAKONNI SHAKLLANTIRISHNING MA’NAVIY VA AXLOQIY MASALALARI

Amanov G. A.
Guliston davlat universiteti dotsenti v.b.
Abdusaidova Dilnoza Abdumajid qizi
Guliston davlat universiteti talabasi

Annototsiya: Ushbu maqolada yangi ma’naviy makonda “ma’naviyat va axloq” tushunchalarining falsafiy talqini hamda ularning shaxs va jamiyat ma’naviy rivojlanishidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Yangi O‘zbekistonning ma’naviy makonida shaxs va jamiyat taraqqiyoti bilan bog‘liq bir qancha masalalar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: ma’naviyat, ma’naviy makon, “axloqiy hukm qilish” va “axloqiy baholash”, “globallashuv gumanizmi”, falsafa, inson, jamiyat, ma’naviy taraqqiyot, Yangi O‘zbekiston, ma’rifatli jamiyat.

Yangi O‘zbekistonda ma’naviy va axloqiy g‘oyalar sohasidagi ma’naviy qadriyatlarni o‘rganish hozirgi zamonning eng qiyin va dolzarb muammolaridan biridir. Chunki ma’naviy izlanishlar va o‘zini o‘zi anglash usullari sohasi nafaqat takomillashtirishda, balki hayotning iqtisodiy va siyosiy sohalarida, shuningdek, eng muhimi, milliy-madaniy, ma’naviy muhitda yanada dolzarb bo‘lib bormoqda. “Ma’naviyat” va “axloq” tushunchalari barcha zamonlarda va dunyoning barcha mamlakatlarida muayyan ijtimoiy tizimlardagi odamlarning tafakkuri va turmush tarziga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan ma’naviy-axloqiy me’yor va xulq-atvor

tamoyillarini belgilashda muhim o‘rin egallagan. Ma’naviy-axloqiy xulq-atvor muammolari, qoida tariqasida, odatiy turmush tarzini qayta ko‘rib chiqish bilan birga keladigan ijtimoiy tuzilishning o‘tish davri sharoitida alohida ahamiyat kasb etadi. Biz jamiyatni ma’naviy jihatdan yangilash zarurati bilan yuzma-yuz turibmiz.

Ma’naviy makon - bu ibora odatda insonning ichki dunyosi, axloqiy-ruhiy holati, qadriyatlari, e’tiqodi va ma’naviy hayotiga oid tushunchalarni ifodalaydi. Bu tushuncha shuningdek, jamiyatda mavjud bo‘lgan ma’naviy muhit, madaniyat, an’analar va tarbiya bilan bog‘liq.

“Ma’naviy makon” tushunchasi quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Birinchidan, Insonning ichki dunyosi - e’tiqodi, axloqiy qarashlari, hayotga bo‘lgan munosabati.

Ikkinchidan, Jamiyatning ma’naviy qadriyatlari - diniy, milliy, madaniy an’analar.

Uchinchidan, Tarbiya muhiti - oila, maktab, ommaviy axborot vositalari orqali shakllanadigan ruhiy muhit.

To‘rtinchidan, Axloqiy mezonlar – yaxshilik, adolat, halollik, sabr-toqat kabi tushunchalarni o‘z ichiga oladi.

Axloq ham o‘zgarishning predmeti, ham o‘zgarish qurolidir: bu maqsadning ham maqsadi, ham vositasi, ham yangilanish o‘lchovi, ham yangilanadigan chora, eng muhimi bu bir vaqtning o‘zida o‘zgartirilishi kerak bo‘lgan transformatsiya usulidir.

Rivojlangan ma’naviy makon insonning ma’naviy-axloqiy yetuklik darajasi bilan belgilanadi. Ma’naviy-axloqiy yetuklik esa axloq va uning tushunchalariga, tamoyillariga tayanadi. Biz ma’naviy makonni rivojlantirishda axloqning rolini baholar ekanmiz, uni har qanday vaziyatga mos keladigan tayyor qoidalar to‘plami sifatida ko‘rmasligimiz lozim. Insonda ma’lum bir vaziyatda “vijdon bilan” harakat qilishni buyuradigan narsa bor. O‘ziga nisbatan jazo choralarini qo‘llash vijdondir. Ammo, ehtimol, hamma ham bunday axloqiy asosga ega emas. Shuning uchun, aytaylik, hammada ham qahramonlik sodir bo‘lmasligi mumkin (o‘zini olovga tashlash, cho‘kayotgan bolani qutqarish), agar uning ichida “kerak” degan talab bo‘lmasa. Rivojlangan ma’naviy makon rivojlangan shaxsni taqozo qiladi. Shaxsning ijtimoiy rivojlanishi, ijtimoiy faolligi qanchalik yuqori bo‘lsa, uning hayotida vijdonning o‘rni shunchalik katta bo‘ladi. Vijdon - bu insonning o‘ziga xos ma’naviy qobiliyati, axloqiy fazilatlar va insoniy xulq-atvorni saqlash uchun mas’ul bo‘lgan maxsus mexanizm. To‘g‘ri, vijdon inson ma’naviyatining o‘zagi hisoblanadi va uning yo‘qligi tanazzulga olib keladi, odamlar o‘rtasidagi munosabatlarni buzadi, butun axloqiy qadriyatlar tizimining buzilishiga, ma’naviy inqirozga olib keladi.

Axloq - bu insonning ongining boshqa xususiyatlariga bevosita bog‘liq bo‘lmagan muhim sifati.

Ma’naviy sohaning shakllanishi shaxs ongiga yot psevdomadaniyatlarning proyeksiyasi orqali amalga oshiriladi, bunda davlat, jamiyat va inson ichkaridan parchalanadi. Bunday sharoitda an’anaviy ma’naviy qadriyatlar tizimidagi o‘zgarishlar yanada aniq belgilana boshladi, an’analarning inson hayotidagi eng muhim o‘rni va uning butun jamiyat hayotining ma’naviy-axloqiy sohasidagi vaziyatga ta’siri aniqlandi.

Muhtaram Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev, “Hozirgi vaqtda dunyo miqyosida hukm surayotgan tahlikali vaziyat, siyosiy va iqtisodiy inqirozlardan tashvishga tushmayotgan birorta davlat yoki jamiyat yo‘q, desak, hech qanday mubolag‘a bo‘lmaydi. Ayniqsa, xalqaro terrorizm, ekstremizm, narkotrafik, diniy qarama-qarshilik, noqonuniy migratsiya, odam savdosi, ekologik muammolar, ayrim mintaqalarda iqtisodiy nochorlik, ishsizlik, qashshoqlik kuchayib borayotgani butun insoniyatni qattiq xavotirga solmoqda. Ana shunday o‘ta murakkab va qaltis sharoitda qanday yo‘l tutish, qanday qilib tinchlik va osoyishtalikni saqlash, barqaror rivojlanishni ta’minlash mumkin, degan savol barchamizni jiddiy o‘ylantirishi zarur” deb ta’kidlaydi.

Hozirgi yoshlar - mamlakat kelajagi, yosh avlod tarbiyasi esa davlat oldida turgan va mamlakatimiz kelajagi qay darajada bog‘liq. Haqiqiy qadriyatlar jamiyatda birinchi o‘ringa chiqishi uchun barcha mavjud resurslardan foydalanish kerak. Yoshlar ko‘p asrlik urf-odatlarni bilishi va

qadrlashi, keksa avlodni hurmat qilishi, qarindoshlari va do‘stlarini sevishi va ularga g‘amxo‘rlik qilishi kerak.

Biz ma’naviy makonni rivojlantirishda axloqning rolini baholar ekanmiz, uni har qanday vaziyatga mos keladigan tayyor qoidalar to‘plami sifatida ko‘rmasligimiz lozim. Insonda ma’lum bir vaziyatda "vijdon bilan" harakat qilishni buyuradigan narsa bor. O‘ziga nisbatan jazo choralarini qo‘llash vijdondir. Ammo, ehtimol, hamma ham bunday axloqiy asosga ega emas.

Zamonaviy jamiyat texnologik taraqqiyot yutuqlariga tayanadigan, ammo inson mavjudligining hodisasi sifatida ma’naviy madaniyatning mohiyatiga ta’sir qilmaydigan ommaviy madaniyatning haqiqiy hukmronligi ta’siri ostidadir. “Ommaviy madaniyat” ma’naviy-axloqiy an’analarni modernizatsiya qilish vositasi deb baholanayotgan bo‘lsada, aslida uning mohiyatini butunlay o‘zgartiradi, bu jarayonni amalga oshiruvchi ma’naviyat va axloq tushunchalarining asl ma’nosini almashtirish xavfini tug‘diradi. Ma’naviy-axloqiy an’analar jamiyatning madaniy yutuqlarini meros qilib olishning o‘ziga xos vositasi sifatida “ijtimoiy xotirani” yoki jamiyatdagi “madaniy uzluksizlik” deb ataladigan narsalarni, odamlarning ko‘p avlodlari o‘rtasidagi alohida ma’naviy aloqani saqlashga yordam berish uchun mo‘ljallangan. Ma’naviy-axloqiy an’ananing ana shu xususiyati ham jahon globallashuv jarayonlarining kuchayib borayotgan ta’siriga qarshi turishning zaruriy sharti bo‘lib, so‘nggi paytlarda tobora kuchayib borayotgan tendensiyadir.

Hozirgi yoshlar - mamlakat kelajagi, yosh avlod tarbiyasi esa davlat oldida turgan va mamlakatimiz kelajagi qay darajada bog‘liq. Haqiqiy qadriyatlar jamiyatda birinchi o‘ringa chiqishi uchun barcha mavjud resurslardan foydalanish kerak. Yoshlar ko‘p asrlik urf-odatlarni bilishi va qadrlashi, keksa avlodni hurmat qilishi, qarindoshlari va do‘stlarini sevishi va ularga g‘amxo‘rlik qilishi kerak.

Ma’naviy-axloqiy qadriyatlar odamda sharaf, qadr-qimmat, vijdon, Vatanga muhabbat, bag‘rikenglik tushunchalarini shakllantiradi, bu bizning ko‘p konfessiyali va ko‘p millatli mamlakatimizda juda muhimdir. Tegishli ta’limning yo‘qligi giyohvandlik, jinoyat, ekstremizm, murosasizlik, millatlararo nizolar kabi hodisalarga olib keladi. Haqiqiy ma’naviy bilimning yo‘qligi va din masalalarida jaholat ekstremizmga olib keladi.

Xulosa o‘rnida shuni ta‘kidlashimiz mumkinki, jamoatchilik munosabatlarining sub‘ekti sifatida inson ijtimoiy tajribani o‘zlashtirib boradi, uning faol ishtirokisiz ijtimoiylashuvni tasavvur etib bo‘lmaydi. Xususan yoshlar ma‘naviy ahloqiy va ijtimoiylashuvida ajdodlardan qolgan meros va qadriyatlarni vorisiylik printsiplari orqali mustahkamlay olishi bilan ham milliylikni saqlab qoluvchi kuchdir. Odamlar ma‘naviy makonni o‘z qo‘llari bilan yaratidilar, unga oila, kasbiy faoliyat, sevimli mashg‘ulotlar, madaniyat, siyosat va boshqalar orqali ta‘sir qiladi. Inson ta‘siri natijasida uning ma‘naviy maydoni o‘zgaradi va ijtimoiy makon o‘zgaradi, tuzilishi, mazmuni, konfiguratsiyasi, bir vaqtning o‘zida barcha yo‘nalishlarda ochilish qobiliyatini o‘zgartiradi. Ma’naviy makon - Yoshlarning mamlakatimizdagi ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy islohotlarni amalga oshirish jarayonlariga jalb etilishi, yoshlarda shubhasiz ravishda mustahkam fuqarolik pozitsiyasini shakllantiradi. Jamiyatning yangi ijtimoiy munosabatlarga o‘tishi ko‘p jihatdan yoshlar harakatining qanday va qay darajada qo‘llab-quvvatlanishiga bog‘liq. Zero, faqat ma‘naviy sog‘lom va ijtimoiy jihatdan munosib avlodgina O‘zbekistonda ijtimoiy- iqtisodiy, siyosiy-huquqiy, ilmiy-texnikaviy rivojlanishining uzluksiz jarayonini ta‘minlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz-Toshkent: O‘zbekiston, 2017.

2. Кант Иммануел. Основы меиафизики нравенности. (С ретцензией на книгу И. Шульса. 1783) // Сочинения в шести томах. - М.: “Мысл”. - Т.

3. Гегел Г.В.Ф. Работы разных лит. Т. 1. - М., 1970.

4. Баллестрем К.Г. “Власть и морал” (основная проблема политической этики) // Философские науки. -1991. - № 8.

5. Казмин А. К. Философские проблемиконсепсииэволютсии человека // Вестник РФО. -2004. - № 3.